

GERMAN DİLLƏRİNDƏ MÜRACİƏT ETİKETLƏRİ

Giriş. Dil ünsiyyət vasitəsi kimi yerli mədəniyyəti milli kimliyi, özündə əks etdirən ümumi sosial həyatı idarə edir. Hər bir xalqın minilliklərə bərabər olan həyatı, mənəvi mədəniyyəti onun dilində, dilin şifahi və ya yazılı formalarında öz əksini tapır. Başlanğıcda dünya dilləri çox az sayda olub. Zaman keçdikcə dillər inkişaf etmiş və bu dillərdə müəyyən qruplara bölünüb və yeni dil formalaşdırmışdır. Bu formalaşan dillərdən də müstəqil dillər əmələ gəlmişdir. Əlbəttə bugün dünyada çox sayda dil var. Eyni zamanda əksər dillər bir müddətdən sonra istifadə edilmir və ölür. Bir kökdən törəyən dillər qohum dillər adlanır və onlara dil ailəsi deyilir.

Dil insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. Dil ünsiyyət vasitəsi kimi yalnız müəyyən şəraitdə - insan cəmiyyətində varanır və fəaliyyət göstərir. Buna görə də dil ictimai hadisə sayılır. Dilin varlığı üçün bəşər cəmiyyətinin olması mühüm şərtidir. İnsan cəmiyyəti olmayan verdə dil mövcud ola bilməz (3). Belə ki, yeni doğulan uşaq insanlarla ünsiyyət saxlamasa, yəni insan yaşamayan mühitdə böyüsə (və ya lal adamlar arasında tərbiyə olunsay), o danışa bilməz. Dil mənsub olduğu xalqın həyatı ilə sıx bağlıdır. Hər hansı bir xalqın milli şüuru, mədəni səviyyəsi inkişaf etdikcə onun dili də inkişaf edir, təkmilləşir. Dil irqi və irsi cəhətlərlə bağlı deyil (2).

Məlumdur ki, hər bir xalqın dilində müraciət, görüşmə, ayrılma, təbrik və s. formalar, ifadələr mövcuddur ki, onlara **nitq etiketləri** yaxud **varlıqlar** deyilir. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1) müraciət etiketləri;
- 2) görüşmə etiketləri;
- 3) ayrılma etiketləri;
- 4) təbrik etiketləri;
- 5) alqışlar.

Gəlin german dillərində müraciət etiketlərinə nəzər yetirək:

German dilləri-Hind Avropa dil ailəsinin bir qoludur. Aşağıdakı dillər german dillərinə aiddir:

- İngilis dili
- Alman dili
- Norveç dili
- İsveç dili
- Dan dili
- İsland dili
- Niderland dili
- Farer dili

Hər bir xalqın öz milli təfəkkürünə uyğun olaraq müraciət etiketləri var. Hansı millət olursa-olsun, onun mədəniyyətinin göstəricilərindən biri də gözəl nitqdır. (burada həm şifahi, həm də yazılı nitq nəzərdə tutulur). Hər cəmiyyətdə qəbul olunmuş sosial davranış qaydaları mövcuddur: o cümlədən, müraciət edilən şəxsin adı və soyadından əlavə müəyyən ifadələrin işlənməsi zəruri sayılır. Məsələn, almanlar soyadın əvvəlinə kişiyə Herr, qadına Frau, Fräulein (indi Frau həm evli, həm subaylara, Fräulein isə əsasən uşaq və yeniyetmə qızlara aid edilir). O cümlədən akademik adların qarşısında da istifadə olunur. Məsələn: Frau Dr. Müller, Herr Prof. Müller.

Əsas hissə. Almanlarda müraciət olduqca vacibdir. Müraciətlə bağlı araşdırmalar müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilir. Praqmatik, sosiolinqviistik, və etnoloji aspektlər müraciət tərzinə təsir göstərir. İnsanların cinsi müraciət formalarını dəyişir. Məsələn, qadınlara və kişilərə vəziyyətə və ya yerə görə fərqli müraciət olunur (4).

19-cu əsrdə 8 müraciət forması mövcud olub. Alman dilində 3 əvəzlik vardır ki, müraciətdə istifadə olunur. “Sie” əvəzliyi ilə nəzakətli şəkildə müraciət olunur. “Du” əvəzliyi fərdi şəxslərə və “ihr” əvəzliyi isə bir neçə nəfərə müraciətdə tətbiq olunur. Hər bir dilin xitab formaları ilə bağlı öz qaydaları var. İnsanlarla əlaqə yaratmaqda müraciət formaları böyük rol oynayır. Müraciət formalarının seçiminə təsir edən ən mühüm amil insanlar arasındakı səmimiyyət, yaxınlıqdır.

“Duzen”, siezen” və “ihrzen” feilləri. Bu feillərin hər birinin öz tarixi inkişaf mərhələləri vardır. “Duzen” sən deyə müraciət etməkdir. “Duzen” deyəndə dostluq, səmimiyyət, həmrəylik başa düşülür. Məsələn siz müdürünüzdə “duzen”, yəni sən deyə müraciət edə bilməzsiz. Əgər belə müraciət etsəz, o bunu nəzakətsizlik və hörmətsizlik kimi başa düşəcək.

“Siezen” - yəni siz deyə müraciət etmək. Bu müraciət forması insanlar arasındakı hörmət və nəzakətdən qaynaqlanır. İyerarxiya və sosial status əvəzliyinin istifadəsini təyin edən amillərdəndir.

“Ihrzen” keçmişdə istifadə olundu. Amma yaşlı insanlar bu feili və ihr müraciət formasını bu günlərdə də tətbiq edir (5). “Siezen” və “Duzen” feillərinin ünsiyyətdə iki istiqaməti var:

1) Əgər siz “duzen” feili ilə müraciət etsəz, bu dostluğun, istiqanlılığın göstəricisidir. Buna görə də bu feil insana dostlarla, ailə üzvləri, sevdiyi tanışları ilə ünsiyyətdə lazım olur. “Siezen” feili isə insanlar arasında məsafəyə, hörmətə dəlalət edir.

2) Digər istiqamət də odur ki, əgər “duzen” feili ilə müraciət edilirsə demək ki, qarşıdakı insan xor görülür. İnsan kiməsə dəyər verməyəndə ona “duzen” feili ilə müraciət edir. Almanlar həmçinin əcnəbilərə də bu feil ilə müraciət edirlər.

⁶³ Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı. tahirovaqonce17@gmail.com

Onlar əcnəbiləri çox da sevmirlər. “Siezen” özəlliklə Hamburqda daha çox işlənir çünki orada bir ənənədir. Danışiq əsnasında qarşıdakı şəxsin adı ilə və ya “Siezen” feili ilə xitab edirlər.

Düşünmək və danışmaq insan olmağın vacib şərtlərindən biridir. İnsanların bu ehtiyacı bir-biri ilə ünsiyyət qurmağına yol açdı. Müraciət etiketləri haqqında bir çox araşdırmalar aparılıb lakin dəqiq bir nəticə əldə olunmayıb. “Duzen” və “Siezen” feillərinin işlənməsi müəyyən bir situasiyadan aslıdır. Müraciət formaları insanlar arasında münasibətin yaxşılaşmağına səbəb olur və insanlararası münasibət günü-gündən daha da inkişaf edir. Kilsə iyerarxiyasında aşağıdakı müraciət formalarını görmək olar:

Yepiskop və kardinal üçün- Zati ailələri (Exzellenz)

Katolik rahib üçün- Möhtərəm (Hochwürden)

Papa üçün – Müqəddəs ata (Heiligkeit)(1)

Almanlar məktub yazarkən də müraciət formasına xüsusilə diqqət yetirirlər.Müraciət olunan şəxs 3 formada ola bilər:

1. Formell (rəsmi)
2. Halbformell (yarı rəsmi)
3. Informell (qeyri-rəsmi)

“Formell” deyəndə tanımadığımız,münasibətimiz olmayan , tanıdığımız olsa belə məsafəli münasibətimiz olan bir insan nəzərdə tutulur. Məsələn, universitetdəki professor buna misal ola bilər.Bu formada müraciət edərkən, məktubu “Sehr geehrte” sözü ilə başlamalıyıq. Məsələn Sehr geehrte Frau Tahirli. Əgər qarşıdakı şəxs kişidirsə, Sehr geehrter Herr Tahirli. Digər variantda isə, biz bilmirik ki,qarşıdakı insan kimdir. Məsələn, ümumi bir e-mail ünvanı verilib, o zaman biz e-maili belə başlayırıq: Sehr geehrte Damen und Herren (Hörmətli xanımlar və cənablar).

“Halbformell” müraciət formasında tanıdığımız, səmimi olduğumuz və eyni zamanda “siz” deyə müraciət etdiyiniz insan nəzərdə tutulur. Bu formada e-mail və ya məktub yazarkən belə başlayırıq: “Liebe Frau Tahirli”, kişi olduqda isə “Lieber Herr Tahirli” (Əziz cənab Tahirli).

“Informell”də isə “sən” deyə müraciət etdiyimiz insanlar, məsələn, sinif yoldaşımız,qrup yoldaşımız,dostumuz və s. nəzərdə tutulur.Bu zaman isə məktubu və ya e-maili belə başlayırıq: “Liebe Olqa”, kişi olduqda isə “Lieber Otto”.

Nəzakətli müraciətdə istifadə olunun “Sie” əvəzliyinin alman dilində müxtəlif tərcümələri vardır. Onlara nəzər yetirək:

1. sie-onlar kimi tərcümə olunur,çoxluq bildirir.
2. sie (qadın cinsində o) -baş hərfi cümlənin əvvəlində gələndə böyük hərfə, ortasında və sonunda gələrsə balaca hərfə yazılır. Məsələn: Sie ist glücklich
3. Sie-nəzakət formasında siz kimi tərcümə olunur. Cümlənin əvvəlində, ortasında və sonunda böyük hərfə yazılır.

İngilis dili özünəməxsus, xüsusi nitq etiketini işləyib hazırlamışdır. Müraciət formaları ünvan sahibinin statusundan və vəzifəsindən, onunla tanışlıq dərəcəsindən, cinsindən və vəsından asılı olaraq istifadə olunur. Deməli, rəsmi dil bütün salamlama və ünvan formullarına ciddi riayət etməyi tələb edir, neytral ünsiyyət tərzini (məsələn, vad adamlarla, is yoldaşları ilə, qonsularla və s.) ifadələrdə daha sadə ola bilər. Dostları və qohumları ilə İngilislər tez-tez tanış ünsiyyət tərzinə icazə verirlər və bunda həmsöhbətə müraciət formaları tamamilə fərqli olacaq.

İngilislər kişiye Mister (qısaca: Mr), evli və ya dul qadına Missis (Mrs, tələffüzdə: misiz) subay qadına Miss (mis), evli olub olmadığı nəzərə alınmırsa Ms (miz) deyə müraciət edirlər. Mister ifadəsi master (usta, ustad) sözündən ,qadınlara aid müraciət formaları isə Mister sözünün qadın cinsi qarşılığı olan (və əvvəllər istifadə olunan) Mistress sözündən əmələ gəlib. Yüksək vəzifə sahiblərinə müraciətdə mister ifadəsi ad və soyadın deyil, vəzifənin önündə işlənir,məsələn Mr President. Qadınlara isə Madam deyə müraciət olunur. Qadına daha hörmətli ifadə olan lady və kişiye gentleman (cəm şəkildə:ladies and gentleman!) sözləri ilə müraciət edirlər. Türk dilində istifadə olunan Bay və Bayan kəlimələrindən də görünür ki, onlar Avropa müraciət kəlimələrinə uyğunlaşmağa cəhd edirdilər. Müraciət forması olan Bayan qadın sözünün daha hörmətli formasıdır. İngilislər isə nisbətən yaşlı kişilərə, vəzifə sahiblərinə həmçinin Sırr deyə müraciət edirlər. Qadınlar üçün isə bu sözün qarşılığı olaraq Madam sözündən istifadə edirlər.

Norveç dili də German dillərinə aiddir və əsasən Norveçdə danışılan Skandinav dillərindən biridir. Norveç dilində kişilərə müraciətdə alman dilində olduğu kimi herr sözündən istifadə edirlər. (Cəm forması -herrer)Qadınlar üçün isə uyğun olaraq fru müraciət forması mövcuddur.

Nəticə. Nəhayət qeyd edək ki, müraciət formaları cəmiyyətlə sıx bağlıdır və sosial inkişaf və hadisələr, cəmiyyətdəki problemlər müraciətin inkişafına təsir göstərmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Brockhaus Enzyklopädie, s:610-611
2. <https://language.az/072220171.html>
3. <https://kayzen.az/blog/Az%C9%99rbaycan-dili/1269/dil-v%C9%99-dil%C3%A7ilik.az%C9%99rbaycan-dili.html>
4. Hadumod Bußmann, Lexikon der Sprachwissenschaft, Kröner S.82-83
5. Metzlerlexikon Sprache, J.B.Metzler səh:44-46
6. Sammlung Metzler Helmut Glück, Wolfgang Werner-Sauer S.119-129

Açar sözlər: təfəkkür, aspekt, müraciət, dil, cəmiyyət, iyerarxiya, məktub, araşdır-ma, dil ailəsi

Ключевые слова: умнейший, приложение, язык, общество, иерарх, исследо-вать,языковая семья

Key words: mindset, application, language, society, hierarch, research, language family

German dillərində müraciət etiketləri

Xülasə

Bu məqalədə german dilləri ailəsinə məxsus olan dillərdə müraciət etiketlərini araşdırmağa çalışdıq. Burada müraciət etiketlərinin keçmişdən bu günə qədər necə dəyişdiyini müəyyən etdik. Xüsusilə alman dilində sırf müraciət üçün istifadə olunan feilləri araşdırdıq. Müraciət etiketlərinin işlənmə məqamlarına toxunduq və buna dair nümunələr verdik.

Культуры обращения Германского

Резюме

В этой статье мы попытались изучить культуры обращения в языках, принадлежащих к германской языковой семье. Здесь мы определили, как изменились культуры обращения от прошлого до настоящего времени. В частности, мы рассмотрели глаголы, используемые только для обращения на немецком языке. Мы коснулись точек обработки и культуры обращения привели примеры этого.

The application etiquette in Germanic languages

Summary

In this article, we tried to investigate the application etiquette in the languages belonging to the Germanic language family. Here, we determined how the application etiquette have changed from the past to the present day. In particular, we examined the verbs used only for application in the German language. We touched on the processing points of the application etiquette and gave examples of this.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva